

Kvantifikator för en Dag

Essays dedicated to Dag Westerståhl on his sixtieth birthday

Förnuftet vs Ontologin

Anders Tolland

Abstract

This paper (in Swedish) is a indictment of ontology. Two central, and paradigmatic, problems of ontology are attacked, the question of universals for being empty, theories about tropes because it is entirely unclear what, if anything, they are theories about.

Jag har länge haft problem med centrala delar av det som brukar kallas ontologi, och så småningom kommit fram till att felet inte ligger hos mig utan hos ontologin. Detta är den inledande anklagelseakten mot ontologin.

Eftersom "ontologi" används på olika sätt gäller det att först ringa in vad anklagelserna riktas mot. Jag tänker inte ge mig på något direkt försök till definition, utan istället använda exempel och kontraster.

En kontrast är mellan metafysik och ontologi (det förra har jag nämligen inget motsvarande problem med). En typisk metafysisk problematik är hur den vanliga, materiella världen förhåller sig till en eventuell icke-materiell och/eller övernaturlig del av verkligheten. Frågan om Guds (gudars, änglars, andars eller demoners) existens tillhör metafysiken, men betydligt viktigare i den akademisk-filosofiska debatten är frågor kring det psykisk-mentals förhållande till den fysiska verkligheten; här har vi dels kropp-själ problemet, dels problem kring det förhållande som qualia (det fenomenella medvetandehållet i varseblivningar) har till de varseblivna yttre objekten (det senare behandlas av teorier som naiv/direkt realism, fenomenalism, kritisk realism).

Som framgår är alltså inte mitt problem med ontologin den logisk-positivistiska eller empiristiska kritiken mot metafysik. Visst, det rör sig om icke empiriskt verifierbara frågor, men än sen.

Jag har inte heller svårt för riktigt alla former av ontologi, men jag är misstänksam mot många. Denna anklagelseakt håller sig emellertid till ett par av de mest uppenbara förbrytelseerna, som samtidigt utgör två av de paradigmatiska ontologiska problemen. Det de har gemensamt är att de båda rör egenskaper. Det är dels universaliefrågan (svarar egenskaper mot universale), dels problematiken kring enskilda egenskapsförekomster, troper.

Vad det gäller universaliefrågan, striden mellan sådana positioner som realism (platonism), konceptualism och nominalism, kan det finnas en risk att man blandar ihop två problem. Man kan enkelt skilja dem genom att jämföra Platons och Aristoteles respektive positioner. Vad det gäller den egentliga universaliefrågan menar Platon att detta att ett vanligt ting har en egenskap innebär att det finns ett universale (en idé), som tillhör en oberoende, självständig, ontologisk kategori, och att detta ting, och andra ting, har denna egenskap innebär att de har del i motsvarande universale; Aristoteles bestrider detta.

Vad det gäller det andra problemet, där man också använder beteckningar som "realism" och "nominalism", är däremot Platon och Aristoteles överens. Båda anser att verkligheten innehåller fakta, och har egenskaper, helt oberoende av oss. Den motsatta ytterlighetspositionen exemplifieras av Nelson Goodman: vi skapar, om än inte fritt, verklighetens struktur. Detta andra problem är ett intressant och viktigt (fast svårlöst) problem.

Men jag kan inte säga detsamma om det första problemet, den egentliga universaliefrågan. Vad gäller frågan? Vad står egentligen på spel i denna ontologiska grundfråga? Ta klassisk universalieralism som exempel: att två objekt har samma egenskap innebär att det verkligen finns något som de har ihop, att det finns något som är (numeriskt) identiskt hos dem. Om det rör sig om två gröna klot så skulle det vara de universella (icke-tidsliga) egenskaperna sfäriskhet och grönhet. Om denna position kan jag bara säga: "Va?!?"

Man bör, i förbigående, notera att Aristoteles position inte är den motsatta ytterligheten till sådan universalieralism. Den motsatta ytterligheten skulle väl snarare innebära att man förnekade att egenskapsord som "gulhet" och "snabbhet" överhuvudtaget stod för någon slags entiteter; det är meningsfulla ord men deras språkliga funktion är inte att vara beteckningar för något. Detta tillägg gör dock inte universaliefrågan mera begriplig för mig. Det är bl. a. den reaktionen som gör att jag inte är nominalist. Jag förstår inte heller vad det innebär att vara nominalist i universaliefrågan. För varje position som besvarar

denna fråga, realism eller nominalism, har jag samma återkommande frågor: "Vad är poängen?", "Vad gör det för skillnad att inta den positionen snarare än någon av de andra?" eller, med ett lån från William James, "What is the cash value?". Det hela påminner mig om Wittgensteins metafor om kugghjulet som bara snurrar för sig själv utan att driva något annat. Universalie-frågan är bara ett språkspel på total tomgång.

Ett litet steg tillbaka behöver jag dock ta. Om man gör universalienivån så stark som den är i Platons *Staten*, får man en teori som har inte bara filosofiska, utan även praktiska, konsekvenser. Men om universaliefrågan bara ses som en strid om någon motsvarighet till Platons idélära, måste den väl anses vara avgjord. Den teorin är helt ohållbar, och om man tar de rena Platon-ekvivalenterna ur spel, så är de åsikter som blivit kvar i den nutida universaliedebatten tomma, såvitt jag kan se.

Problemen med den andra paradigmatiska ontologiska frågan, den om troper, är av annat slag, nämligen att det är fundamentalt oklart vad sådana teorier egentligen är teorier om. (Det finns ontologer som för samman de två frågorna, med resultatet att deras svårigheter ackumuleras.)

Detta är inte, åtminstone inte i första hand, ett problem med vad troper är för något. Det är någorlunda lätt att förstå troper (kvalitets- eller egenskapsmoment) som en slags tanke-abstraktioner. Man kan i tanken separera ut de enskilda förekomsterna av en form och en färg hos en homogent färgad figur och kalla dessa två förekomster för troper. En annan figur kan ha likadan färg och form, men den har ändå andra troper. Samma egenskap betyder samma egenskapstyp; troper är enskilda egenskapsförekomster.

Att det för vissa syften kan vara fruktbart att laborera med sådana tankeabstraktioner förnekar jag inte. De ontologiska teorier jag är ute efter påstår dock något mycket starkare, nämligen att entiteter i någon mening är uppbyggda av troper, och att troper därför är en (den?) grundläggande ontologisk(a) kategori(n).

Det kan verka som om sådana teorier skulle falla direkt, för hur skulle tids-rumsliga entiteter kunna bestå av tankeabstraktioner? Den invändningen är dock för enkel. Även om man pedagogiskt enklast introducerar troper som tankeabstraktioner, kan man senare visa att de egentligen har en starkare ontologisk status. Man behöver dock argumentera för denna starkare status.

Det stora problemet för dessa fundamentalontologiska teorier är dock vad de menar sig vara teorier om. En möjlighet hade varit att det skulle röra sig om någon slags begreppsanalys, men det kan inte vara analys av ett enstaka begrepp, utan snarare en analys av vilka de grundläggande ontologiska kategorierna är i vår föreställningsvärld är. Det är en typ av analys som Strawson's deskriptiva metafysik, och även, fast på ett mycket annorlunda sätt, Heidegger i *Sein und Zeit*,¹ sysslat med. Detta verkar dock inte vara vad den kärntrupp av trop-teoretiker jag är ute efter vill syssla med, och antagligen är det smart av tropisterna att inte se sig som analyserande våra vardagsföreställningar. Vid ett första påseende verkar det ytterst osannolikt att troper skulle vara en grundkategori i sådana föreställningar – redan att de måste introduceras som tankeabstraktioner visar det.

Om tropisterna inte är ute i det slags deskriptiva ärende som består i att beskriva förutsättningarna bakom vissa teorier, eller de ontologiska förgivettagandena inbakade i vissa föreställningar, så verkar den möjlighet som återstår vara att tropisterna istället vill gå direkt på själva verkligheten. De hävdar att troper faktiskt är en grundläggande ontologisk byggsten för verkliga entiteter.

Men detta måste vara en oerhörd hybris. Hur kan, i denna tid, någon filosof ha mage att hävda att hon – på egen hand och från sitt skrivbord – kan fånga verklighetens grundläggande struktur? Om man vill säga något om den måste man rimligen gå till de empiriska vetenskaper som sysslar med att utforska verklighetens inre natur. En filosof som vill utforska verklighetens grundläggande ontologiska struktur borde ägna sig åt att analysera de grundläggande ontologiska förutsättningar i teorier som allmän relativitetsteori, kvantmekanik och (eventuellt) strängteori. Detta är en mycket intressant uppgift – hur ska man t ex se på superpositioner i kvantmekaniken – men den kärntrupp av tropister jag är ute efter tycks tämligen ointresserade av vad den moderna fysiken har att säga. De verkar vilja beskriva verklighetens inre natur på egen hand.

Det verkar som vissa tropteoretiker tror att det vid sidan om den empirisk-experimentella frågan om verklighetens inre natur som fysiken sysslar med, finns en oberoende, ontologisk fråga om verklighetens natur, som filosofin kan syssla med på egen

---

¹ Se Strawson, P.F: (1959). *Individuals*. London: Metuen, respektive Heidegger, Martin (1927) *Sein und Zeit*, svensk översättning *Varat och tiden* Göteborg, Daidalos (1993).

hand. Jag kan inget annat än säga att det är totalt obegripligt hur någon kan inbilla sig att något sådant är möjligt.

Jag kan bara se en nödutgång för de tropister som inte vill syssla med att analysera de ontologiska förutsättningarna för vissa teorier eller antaganden, nämligen att se tropontologin som fenomenologins svar på vågteorin. Troperna skulle alltså vara de grundläggande byggstenarna i den fenomenella sfären. Denna utväg verkar dock fordra att det fenomenella skulle då vara en egen domän, med en egen inre struktur som kan studeras oberoende av vanlig empirisk vetenskap, vilket väl fordrar att man accepterar en rätt kraftfull – och ytterst kontroversiell – form av metafysisk dualism.. Hur trolig tropteorin skulle vara inom dessa ramar har jag ingen uppfattning om. Jag vill ha rimligt goda skäl att acceptera de former av dualism (eller rentav idealism) som krävs, innan jag intresserar mig för den möjligheten.

Sammanfattningsvis: Anklagelsen mot den samtida ontologin är här att åtminstone två av de paradigmatiske ontologiska problemområdena inte är meningsfulla. Universaliefrågan är tom; den saknar helt relevans. Ontologiska teorier om troper skulle kanske kunna vara relevanta som deskriptiva teorier om vissa teoriers eller föreställningars ontologiska förgivettaganden, men det är fundamentalt oklart vad den här kärnan av tropontologierna menar sig handla om.

Detta var den inledande, allmänna redogörelsen för de förbrytelser mot förnuftet som ontologin anklagas för. Detaljerna får vi återkomma till i de kommande korsförhören.

Åklagarsidan vilar.

Anders Tolland

Filosofiska Institutionen, Göteborgs universitet

Box 200, 405 30 GÖTEBORG

e-post: anders.tolland@phil.gu.se

